

LA CARTA DE FRANQUÍCIA DE BELLTALL (19 DE NOVEMBRE DE 1227)

Belltall és un llogaret agregat al municipi de Passanant, situat vora de la carretera que va de Montblanc a Tàrraga. Administrativament, pertany a la província de Tarragona. Els seus camps miren des de l'altiplà sagarrenc vers la Conca de Barberà, la qual s'arplega als seus peus. Està limitat pels termes de Forés, Passanant, Vallfogona de Riucorp, Ciutadilla, Nalec, Rocallaura i Solivella.

El seu passat gairebé no ha despertat l'interès de cap historiador. Tan sols Miret i Sans ofereix algunes notícies relatives a Belltall en parlar de les possessions que hi tenia la comanda hospitalera de l'Espluga de Francolí¹. També Altisent en el seu treball sobre la dita població esmenta la donació, ja citada per Miret, de la serra de Belltall, anomenada Trullol, feta per Hug Dalmau de Cervera a favor de Mir Oromir². Després d'aquests dos autors, poques, per no dir gairebé cap, són les notícies relatives a Belltall³.

La carta de franquícies que nosaltres presentem i que hom publica

1. Joaquim MIRET Y SANS, *Les Cases de Templers y Hospitalers a Catalunya*, Barcelona, 1910, pàgs. 281-287.

2. Agustí ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, «Anuario de Estudios Medievales» 3 (1966), pàg. 132.

3. Emili MORERA Y LLAURADÓ, *Provincia de Tarragona*, en *Geografía General de Catalunya* dirigida per Francesc Carreras i Candi, Barcelona, s. a., pàgs. 558-559. Eufemià FORT I COGUL, *El Senyoriu de Santes Creus*, Barcelona, 1972, pàg. 343. Fort en parlar de la Bassa de Comalats diu que Guillem de Sa Guàrdia donà dues dominicatures situades al dit lloc al monestir de Santes Creus, però no indica la localització de la Bassa. Documents que hem pogut analitzar ens assabenten que la Bassa de Comalats era una partida del terme de Belltall. Per exemple, un document del 4 de març de 1320 registra la venda d'una dominicatura «sitam in termino de Beltayl, in loco vocato la Bassa de Comalats», la qual afrontava amb els termes de Rocallaura i Ciutadilla (A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 400). P.C., *Castells de Belltall. Glorieta, Passanant i La Sala*, en *Els castells catalans*, IV, Barcelona, 1973 (Editorial Dalmau), pàgs. 278-281.

per primera vegada, l'hem trobada en el fons de l'Arxiu del Gran Priorat de Sant Joan de Jerusalem, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona. En efecte, el fet que Belltall, com hem dit, fos una possessió de la comanda de l'Hospital de l'Espluga de Francolí motivà que molts dels instruments públics i privats d'aquell lloc fossin recollits i classificats a les carpetes del cap de comanda. La qual cosa ens ha permès també de fer una breu síntesi de la història de Belltall fins a l'atorgament de la carta de franquícies, l'anàlisi de la qual vol ésser el nucli central d'aquest estudi. Ens ha mogut a publicar-la el fet de no haver estat inclosa a l'excel·lent obra del professor Josep Maria Font i Rius sobre les cartes de població i franquícia de Catalunya⁴.

1. PRECEDENTS HISTÒRICS. LA RECONQUESTA

Pel que fa a les primeres notícies històriques relatives a l'indret on es troba Belltall, segons les nostres dades, comencen el mes de maig de 1030⁵, data en la qual Guillem, fill de Sanla, venia a Arnau Odó i a la seva muller Guilla el castell de Montclar; entre les afrontacions, per la banda d'occident, hom donava la fita del «Truliolo de Komalados»⁶. Els nous propietaris, poc temps després, el 17 d'abril de 1033, alienaven el dit castell a Bernat Sendret de Gurb i a la seva dona Quixol⁷. Les afrontacions que cita aquest document per donar les

4. José Maria FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona, 1969.

5. A.C.A., C., Pergami de Ramon Berenguer I, n.º 78 i Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945, I, doc. 272, pàgs. 295-296. Sanla fou un dels primers colonitzadors de la comarca. Sobre la seva activitat vegeu Lluís PARIS I BOLI, *Reconquesta i repoblació de l'Anguera i de l'Alt Francolí (Conca de Barberà)*, en «VIII Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966», Granollers, 1967, pàgs. 24-25, i també Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La Casa del Temple de Barberà (1132-1200)*, tesi de Llicenciatura dirigida pel Prof. Emilio Sáez, presentada a la Universitat de Barcelona i dipositada al Seminari d'Història, 1971, pàgs. 46-50.

6. Sobre la significació del topònim Trullol, en el sentit de depressió del terreny o relacionat amb la indústria oliera, vegeu José BALARI i JOVANY, *Orígenes Históricos de Cataluña*, Instituto Internacional de Cultura Románica, Abadía de San Cugat del Vallés, I, 1964², pàgs. 193-194, i també E. MOREU-REY, *Els noms de lloc. Introducció a la Toponímia*, Barcelona, 1965, pàg. 83.

7. A.C.A., C., Pergami de Berenguer Ramon I, n.º 96 dupl. i F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, op. cit., I, doc. 273, pàg. 297. Vegeu també S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1961, pàg. 44, i Ll. PARIS I BOLI, *La reconquesta*, op. cit., pàg. 25. Bernat Sendret el trobem també actuant a la frontera, a la costa de Tarragona; en efecte, el primer de març de 1049 venia a Ramon Berenguer I el castell de Tamarit, a les portes de Tarragona (vegeu F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, op. cit., I, doc. 212, pàgs. 219-220). Qixol era filla de Guillem de Torà i propietària del castell de Torà, ja que en data 2 de gener de 1005 el donava al seu espós Bernat Sendret (A.H.P.B., Pergamins, A-1).

fites de Montclar han augmentat considerablement, ja que els seus límits abracen la gran extensió de terra compresa entre Montclar, Santa Perpètua, Barberà, Castellsans, Vallfogona de Riucorp i Santa Coloma de Queralt. Els mateixos límits donava Oliver Bernat, fill de Bernat Sendret, quan el 2 de juliol de 1072 venia al comte de Barcelona Ramon Berenguer I el dit castell de Montclar⁸. És evident, doncs, que Belltall restava inclòs dins d'aquestes fites.

Paulatinament i progressiva i al pas que la reconquesta del país avançava amb més eficàcia sota la direcció dels comtes barcelonins, la gran extensió del terme del castell de Montclar fou retallada per donar peu a la fundació d'altres llocs a aquesta part de la Marca: Forés —1053⁹—, Barberà —1054¹⁰—, Conesa —1072¹¹—, Vallvert —1073¹²—, Montbrió —1075¹³—, i Anguera i Ollers —1076¹⁴—.

Així mateix els comtes de Barcelona havien donat a la família Cervera importants dominis a la Baixa Sagarra i a l'àrea que limitava amb la Conca de Barberà a fi d'orgnitzar-hi el repoblament cristià. Per la seva banda, els Cervera, per tal de fer més eficient i estable la tasca colonitzadora, concediren part de les seves possessions als seus vassalls, perquè hi bastissin torres de defensa que garantissin la seguretat dels pobladors. En efecte, a 1076, Hug Dalmau de Cervera i la seva dona Adalen cedien a Guifred Bofill el castell de Guardiola, prop de Cervera, amb tres parts del delme, del feu i de totes les rendes que en poguessin sortir, i a més, els estacaments, joves i tragins. La intenció del concedent en fer aquesta donació resta ben clara, és a dir, ho dona a Guifred perquè l'ajudi a poblar aquella terra: «ut nos adiuvetis ipsa terra a poblar», diu expressament el document¹⁵. Aquesta conveniència feudal era feta davant de Mir Oromir, personatge de temps vinculat al Cervera i amb el qual Guifred s'havia d'avenir per raó d'una altra concessió que Hug Dalmau li feia a Cabestany.

Tres anys després, el 1079, Hug Dalmau associava més de ple el

8. A.C.A., C., Pergami de Ramon Berenguer I, n.º 444 i F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, op. cit. I, doc. 274, pàgs. 298-299.

9. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàgs. 27-29.

10. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàgs. 29-30. Vegeu també J. M. SANS I TRAVÉ, *La casa del Temple*, op. cit., pàgs. 44-56.

11. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàgs. 26-27.

12. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàg. 32. Vegeu també JOSEP M.ª FONT I RIUS, *Vallvert: gènesi històrica d'una comunitat rural en l'alta Conca de Barberà*, en *Miscel·lània Pau Vila*, Granollers, 1975, pàgs. 269-280.

13. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàg. 33.

14. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàgs. 33-34.

15. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 329. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàgs. 291-292, on publica aquest document que data equivocadament.

dit Mir Oromir a la repoblació de la Conca. La confiança que tenia en aquest vassall motivà que li fes donació del puig del Tallat¹⁶. La concessió era feta en feu, amb la meitat dels delmes de les quadres del terme i dels plàcits, rinyes i altres serveis, amb la condició, però, que s'hi establís amb un o diversos cavallers. A més del Tallat, els concedents, que reconeixien que tot aquell domini els havia pervingut i ho tenien pels comtes de Barcelona Ramon Berenguer i Almodis, donaven a Mir el lloc de Belltall en alou.

No gaire temps després, el 25 de desembre de 1079, els comtes de Barcelona Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II lligaven a Ponç Hug de Cervera, fill d'Hug Dalmau, a la repoblació de la Conca de Barberà en concedir-li l'erm anomenat l'Espluga de Francolí¹⁷. La donació era feta en franc i lliure alou de tot el terme, amb muntanyes, colls, plans, valls, aigües, fonts, pedres i pedreres, arbres, prats i pastures; a més, els comtes autoritzaven al concessionari a construir tots els molins que pogués, i fins i tot el facultaven per celebrar en aquell lloc un mercat setmanal tot garantint als marxants i a tots aquells que hi assistissin amb una treva de dilluns fins a dijous al vespre. Per últim, no oblidaven els comtes d'assegurar la defensa de la població que hi havia de fundar el concessionari, ja que li donaven també permís de bastir-hi una fortificació. Hem de subratllar al respecte que el feudatari del Tallat no era aliè a aquesta concessió a favor de fill del seu senyor ja que figurava com a testimoni del dit acte.

La donació comtal de l'Espluga vinculava més estretament la nissaga dels Cervera a la Conca de Barberà. Tanmateix, el vell Cervera no descurava el camí estratègic que havia de fer possible el domini del seu fill sobre aquella part de la comarca, ja que el 15 de desembre de 1081 feia una nova concessió a favor de Mir Oromir damunt de l'altiplà que dominava aquella àrea; en efecte, li feia donació de la serra de Belltall, dita també Trullol, que es trobava dins el terme del castell del Tallat i que ja posseïa Mir des de 1079, com hem referit¹⁸. El concessionari hi hauria de construir una fortificació, i tindria aquelles terres en alou franc i lliure, de les quals el concedent no en rebria sinó la meitat del delmes tal com ja s'havia retingut en el castell

16. A.H.N., Clergat, Pergamins, Carpeta 1993, n.º 11. Vegeu aquest document a l'Apèndix, doc. n.º 1.

17. A.H.N., Clero, Pergamins, Carpeta 1993, n.º 12, i A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 263 i 444. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàgs. 299-300, on publica gran part del document, i A. ALTISENT, *Un poble*, op. cit., pàg. 132.

18. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 268.

del Tallat. Per últim, hom posava com condició a Mir que no pogués alienar Belltall sinó al concedent o als seus descendents.

Uns anys després, a 1087, Ponç Hug, possiblement davant de les dificultats que tenia per mantenir aquella posició davantera i per dur a terme la repoblació de l'Esplugu, associava, amb el consell del seu pare, Mir Oromir a la tasca defensiva i colonitzadora d'aquest lloc en concedir-li una tercera part dels drets que hi tenia¹⁹.

Probablement tots aquests intents colonitzadors de finals del segle xi a aquest indret de la Marca no degueren reeixir, sinó que més aviat hem de pensar que palesen uns objectius fixats en els ànims dels promotors i que no van respondre a una veritable realitat fins molts anys després. En el cas, però, d'haver-se dut a terme, la possessió cristiana no hauria pogut ésser duradora, ja que hauria provocat la reacció dels nuclis sarraïns de Prades i Ciurana, o les incursions del almoràvits de 1107-1108 i 1114-1115 haurien malaguanyat els esforços esmerçats pels catalans²⁰.

Fou a la tercera dècada del segle xii que la política d'expansió de Ramon Berenguer IV, en vistes a les ulteriors conquestes de Tortosa i Lleida, motivà assegurar-se el rerapais i especialment la Conca de Barberà, comarca que havia de fer de tascó per tal de partir o dificultar el triangle sarraí format per Tortosa, Prades-Ciurana i Lleida. Dins d'aquest pla estratègic de reconquesta de la Conca hi col·laborà naturalment el comte d'Urgell: així, concedia el 19 de setembre de 1132 el castell de Barberà, que tenia en feu del comte barceloní, a l'orde del Temple perquè si establís cavallers que garantissin una lluita ben eficaç contra els musulmans²¹; ratificava aquesta donació poc temps després, en el seu testament de 8 de febrer de 1133²². Ramon Berenguer IV, a 3 de gener de 1135, feia també cessió al dit orde de tots els drets que posseïa a l'esmentat castell²³. Malgrat aquestes temptatives dels comtes, que havien d'assolir la total reconquesta d'aquesta contrada vers 1135²⁴, la seva efectiva colonització no es realitzà fins a la meitat del

19. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 300.

20. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, op. cit., pàgs. 167 i 179. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàg. 35.

21. A.C.A., C. Pergami de Ramon Berenguer IV, n.º 14. Marquis d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple, 1119?-1150*, Paris, 1913, doc. 47, pàgs. 36-37.

22. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 24, i Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàg. 36.

23. A.C.A., C. Pergami de Ramon Berenguer IV, n.º 27; publicat per Prósper de BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, Barcelona, 1849, doc. VI, pàgs. 18-19.

24. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta*, op. cit., pàgs. 36-37.

segle, colonització en la qual intervingué molt activament la família dels Cervera²⁵.

2. LA RESTAURACIÓ DE BELLTALL

Pel que fa al segle XII, les primeres notícies històriques relatives a Belltall són del novembre de 1157. És la donació de Ramon de Vila d'Aster i Estefania a favor de la seva filla Arsen de la quarta part del castell de Belltall en alou franc i lliure²⁶. Els pares substituïen Arsen, en el cas que morís sense descendència legítima, pels seus germans Guillem i Pere. Els donadors feien constar la procedència de llurs drets, és a dir, els havien pervingut dels seus progenitors. Amb tot, per la dita concessió, els drets que tenia Arsen sobre Belltall no suposaven un domini total del lloc, ja que el 6 d'agost de 1159, juntament amb el seu marit Pere Arnau, comprava a Guillem d'Aguilar i a la seva dona Guilleuma les possessions i drets que aquests esposos hi tenien i segons «constava a les seves cartes»²⁷. El preu era fixat en cent morabetins, que l'Aguilar confessava haver rebut de Pere i Arsen. Ramon de Cervera, descendent d'Hug Dalmau, lloava com a senyor major la dita venda. El 1164 els drets de Pere Arnau i Arsen foren succeïts per la seva filla Sibilla, casada amb Bertran de Montpalau²⁸.

A la segona meitat del segle XII, Ramon de Cervera reorganitzà els honors que tenia a l'indret de Comalats després d'haver donat les primeres empentes colonitzadores a l'Espluga de Francolí²⁹. En efecte, el 4 de setembre de 1162, juntament amb la seva muller Ponceta i la seva filla Eliscen, donava als esposos Carbonell i Ermessen la quadra de La Glorieta³⁰. Per aquesta concessió, els donataris s'obligaven a bastir una fortificació, la potestat de la qual lliurarien als Cervera sempre que per aquests fos reclamada. Els senyors eminents no s'oblidaven d'atendre les necessitats espirituals dels futurs pobladors i així concedien als dits esposos que poguessin establir un clergue que tingués la cura de l'església de La Glorieta; a fi que aquest es pogués mantenir, li donaven

25. A. ALTISENT, *Un poble*, op. cit., especialment pàgs. 134-156.

26. A.C.A., O.M., Secció 1.ª Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 27. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 281, on data equivocadament aquesta donació.

27. A.C.A., O.M., Secció 1.ª Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 161 i 416. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 281.

28. A.C.A., O.M., Secció 1.ª Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 125.

29. A. ALTISENT, *Un poble*, op. cit., pàgs. 134-139.

30. A.C.A., O.M., Secció 1.ª Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 488. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 287, on transcriu aquest document.

els delmes i primícies o el diumenge que s'hi retenien els Cervera. En el cas que això no fos possible, l'esmentada església hauria d'ésser atesa pel capellà de Passanant.

Els efectes de la reorganització dels feus de Ramon de Cervera ens són encara palesos deu anys després, i concretament a Belltall, quan el 9 d'agost de 1172 Ramon venia a concòrdia amb Guillem d'Aguilar sobre la meitat del delme de les terres compreses entre Belltall i el Tallat³¹. Desconeixem els motius pels quals aquestes terres arribaren a ésser punt de fricció entre Ramon i Guillem. Potser l'Aguilar, que probablement era descendent de Mir Oromir, i per tant, posseïdor dels seus drets a aquesta contrada, descurà les obligacions derivades de la tinença dels feus del Tallat i de Belltall; aquesta negligència en el compliment dels seus deures bé hauria pogut originar els greuges del senyor que emmenaren l'esmentada avinença de 1172. Els termes de l'acord fixaren, doncs, definitivament els drets del senyor i del seu vassall: els delmes de les terres, la dominicatura que Guillem tenia a Belltall i també tots els drets que hi posseïa, posteriorment se'ls haurien de partir per la meitat. A més, Ramon donava al seu feudatari el castell Colobrer juntament amb els soldats que hi havia; precisava, però, que tant la quèstia com els altres emoluments procedents del dit castell havien d'ésser repartits per meitat. L'Aguilar restava novament vinculat al seu senyor, el qual s'obligava a servir pel valor dels feus que n'havia rebut.

Ponç Hug de Cervera degué deixar les possessions de l'extrem de la Marca en condomini dels seus fills Ponç i Ramon. Trobem ben palès el condomini, per exemple, quan ambdós germans duen a terme conjuntament la repoblació de l'Espluga de Francolí³². Igual cosa, doncs, degué succeir a Belltall per més que la documentació reculli especialment les accions de Ramon de Cervera. El fet que Ponç a partir de 1137 esdevingués vescomte de Bas, per mort del seu germà Pere, motivà que els seus interessos fossin centrats al vescomtat, descurant en part els honors que tenia a Comalats³³.

Mort Ponç vers 1155³⁴, els drets a aquesta contrada foren heretats pel seu fill Ponç el Jove, essent la seva actitud molt diversa de la del

31. A.C.A., O. M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 46. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 282, on dona equivocadament la data de la concòrdia.

32. A. ALTISENT, *Un poble*, op. cit., pàgs. 134-147.

33. Santiago SOBREQUÉS, *Bas, vescomtat de*, en *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 3, Barcelona, 1971, pàg. 287.

34. S. SOBREQUÉS, *ibidem*.

pare, ja que des d'un principi palesa una veritable preocupació per tal d'organitzar els feus que hi posseïa. En primer lloc reivindicà els drets que li pertanyien i que estaven en poder efectiu del seu oncle Ramon. No fou fàcil arribar a un acord, ja que el vell Cervera era un home ferreny, tossut, de gran ambició, que no s'aplegava davant les dificultats. Altrament, però, a Ponç li feia costat un home ardit i coratjós que l'ajudà força en l'aconseguiment dels seus propòsits: el seu cunyat Ramon de Torroja, casat amb Gaia de Cervera, i que després havia d'ésser el campió de la branca de Ponç a l'Espluga de Francoli.

Hem dit que no fou fàcil arrencar de Ramon un acord; certament, el document que el fixà ens parla de moltes disputes —«contenciones multas»—. Finalment, però, el primer de juny de 1174, l'oncle i els nebots signaven l'avinença, possiblement encara gràcies a la mediació de l'arquebisbe de Tarragona Guillem de Torroja³⁵ i al bisbe de Barcelona Bernat de Berga³⁶. Els termes del pacte establien que Ramon havia de tenir una tercera part de les dominicatures de la Conca de Barberà i de Comalats, així com també de les quèsties i dels altres drets senyorials; les dues parts restants havien d'ésser posseïdes pels nebots, i a més les fortificacions i els serveis dels cavallers³⁷. Uns vuit anys després Ramon de Cervera atorgava testament deixant la major part dels dominis de Comalats, entre els quals Belltall, al seu fill Guillem de Guardiolada³⁸, el qual el 1231 comprava per 2.000 sous barcelonesos a Eliards de Torroja i al seu fill Simó de Palau, descendents de Ponç el Jove, els drets i domini que hi tenien³⁹.

Hem assenyalat més amunt que a l'octubre de 1164 Pere Arnau i Arsen donaven a la seva filla Sibilla i al seu gendre Bertran de Montpalau el feu de Belltall. Poques dades tenim de l'esmentat matrimoni. Sabem, per exemple, que a més del castell de Belltall rebien el de Cabestany, que Arsen tenia per raó d'un empenyorament de 300 morabetins fet a Guillem d'Aguilar⁴⁰. Sis anys després, els dits esposos, travessant possiblement un mal moment econòmic, empenyoraven per cent morabetins a Guillem d'Aguilar i la seva dona Guilleuma, el dit castell

35. Vegeu José SÁNCHEZ REAL, *El Archiepiscopologio de Luis Pons de Icart*, Tarragona, 1954, pàgs. 78-85.

36. Vegeu Sebastián PUIG I PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, 1929, pàgs. 171-174.

37. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francoli, n.º 244 B.

38. J. SERRA VILARÓ, *Castell de Riner. Senyoriu dels repobladors de l'Espluga de Francoli*, «Boletín Arqueológico de Tarragona» 60-61 (1960-61), pàgs. 86-88.

39. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 293, on publica una part del document.

40. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francoli, n.º 125.

de Cabestany. L'Aguilar, de la seva banda, es comprometia a pagar els deutes contrets per Bertran amb diversos creditors de Manresa ⁴¹.

A Belltall, en aquests moments la vida econòmica degué ésser lènguïda i poc interessant. El sistema de tinença de les terres, que podem conèixer pels documents que han arribat fins a nosaltres, presenta unes condicions molt favorables als tenidors, la qual cosa ens fa pensar en una veritable dificultat per tal de dur a terme la col·linització, i que, per aquest motiu, hom cregués necessari d'eixamplar les garanties dels pobladors. Malgrat això, el nucli poblacional no degué créixer tan positivament com esperaven els seus promotors. El fogatge de 1358, malgrat ésser fet després de la Pesta Negra, pot ésser indicatiu d'aquest migrat creixement; en efecte, només ens dóna per a Belltall el nombre d'11 focs ⁴².

Pel que fa, doncs, a les condicions de tinença de les terres, podem citar, per exemple, la venda d'una dominicatura feta per Bernat de Guàrdia i Beatriu, el 21 de desembre de 1174, en favor de Guillem Hug i Maria. L'honor, estimat en cent sous barcelonesos, era en propi alou, sense prestació de cap altre servei ni usatge ⁴³. També trobem semblants condicions en la donació que feren Ramon de Cervera i Ponça als germans Bertomeu i Pere de Mulnells, als quals concediren l'honor conreat i erm que els Cervera tenien a Belltall, al costat del diumenge de Guillem d'Aguilar. La donació era feta en lliure i franc alou, reservant-se els concedents tan sols la quinta part dels fruits, i imposant als donataris com a única condició que fossin homes solius i que visquessin assíduament a la vila de Belltall ⁴⁴.

El 8 de juny de 1202, una altra donació feta per Sibilla de Montpalau i el seu fill Serè a favor de Guillem Hug, i relativa a un honor, en part erm i en part conreat, era també en franc i lliure alou i desvinculat de qualsevol cens o servei ⁴⁵.

3. LA CARTA DE FRANQUÍCIA I ELS SEUS PROBLEMES

Hem vist sumàriament, i a l'empar de la poca documentació que tenim, els fets essencials de la restauració cristiana de Belltall i la

41. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 619.

42. J. M. PONS I GURI, *Un fogatjament desconegut de l'any 1358*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» 30 (1964), pàg. 375.

43. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 25, 42 i 141.

44. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 474.

45. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 138.

vinculació del lloc a les famílies dels Cervera, dels Aguilar i dels Montpalau. Ens hem referit també breument al conreu de les terres del seu terme. Ara, centrant-nos en el nucli del nostre tema, intentem analitzar dos documents datats el mes de novembre de 1227 i que tenen una importància cabdal en aquest estudi.

El primer, del dia 19, és la carta de franquícia atorgada per Serè i els seus a favor dels habitants del lloc, franquícies extensives també a tota aquella gent que es trobés de pas a Belltall o al seu terme. El segon, de deu dies després, és a dir, del 29, recull diverses i importants concessions que fa Guillem de Guardiolada a favor de Serè, i relatives al castell i feu de Belltall. Ocupem-nos, doncs, d'aquest últim i exposem-ne els trets principals. Tenim que Guillem de Guardiolada fa donació a Serè i als seus hereus i successors de tres parts del castell de Belltall, amb tot el seu terme i segons ho tenien en aquells moments, és a dir, amb terres conreades i ermes, boscos, pastures, etc.; amb l'església, la ferreria, el servei de guaita i els cavallers. A més, imposa al donatori d'ésser home soliu seu i el retorn de la potestat del castell sempre que l'hi demanés, ja fos personalment o per mitjà d'un nunci. Li concedia també a Serè els drets de tòltes, forces, quèsties, ademprius, batudes, joves i tragins. El Cervera es retenia, però, la meitat del delme, fent excepció la dominicatura que Serè tenia a Belltall que havia d'ésser totalment franca. Finalment, era establert que aquesta part del delme l'hauria de tenir el donador i els altres «senyors del castell» de la mateixa manera que en altre temps fou acostumada pels senyors del Tallat. Serè acceptava totes aquestes condicions, prometia fidelitat al seu senyor i s'obligava a donar-li la potestat del castell dins el termini de deu dies, segons el costum feudal català⁴⁶. Deu testimonis estaven presents i palesen la importància d'aquest acte⁴⁷.

El segon document que considerem, datat uns quants dies abans, registra, com ja hem referit, la carta de franquícia a favor dels habitants de Belltall. Si la comparem amb el document suara esmentat, se'ns presenten tot seguit una sèrie de problemes ben interessants.

En efecte, el 19 de novembre de 1227, Serè i la seva dona Guilleuma, juntament amb llurs fills Sibilla i Pere Bertran, concedien certes

46. A.C.A., O. M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 40. Vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 282.

47. Els testimonis eren Mir d'Aguilar, Bernat de Cabrera, Guillem de Secabecs, Guillem de Valls, Guillem de Rovira, Ramon de Bisbal, Mestre Arnau de Rosseta, Berenguer Ortola, Guillem de Benviure i Berenguer de Clarena.

franquícies als habitants de Belltall⁴⁸. Per què, ens preguntem, la citada carta no la donaven els Cervera, que, com hem pogut veure en les pàgines precedents, eren els senyors eminents del lloc i, per tant, els més capacitats jurídicament per fer aquestes concessions? Per què la total despreocupació de Guillem de Guardiola, el qual ni signa ni tampoc lloa el privilegi? A més, ¿quina relació pot tenir la concessió de franquícies amb el document de donació d'importants drets damunt de Belltall cedits per Guillem a favor de Serè?

Amb aquests interrogants no volem discutir la vericitat de l'acte jurídic fixat en el document de franquícies sinó que només intentem cercar llum a través de la crítica davant dels problemes que la carta planteja.

Hem d'acceptar, en primer lloc, el senyoriu alodial dels Cervera damunt Belltall perquè, a part del que hem dit, tenim documents posteriors que ens ho confirmen. Així, per exemple, el domini dels Cervera ens és ben palès quan en 1251 Mateua, filla i successora de Guillem de Guardiola, arrendava per dos anys el dit lloc a Arnau de Brau⁴⁹. També, més endavant, el 13 de setembre de 1261, Marquesa, muller del dit Guillem, i hereua de la seva filla Mateua, cedia tots els drets que tenia a Belltall a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem⁵⁰. Aquests fets ratifiquen una vegada més el senyoriu dels Cervera.

En segon lloc, pensem que la concessió dels Cervera a Serè i les franquícies donades per aquest als habitants de Belltall foren fetes en dates diferents, i que, per tant, no podem veure en aquesta diversitat de temps un error dels copistes que traslladaren el document de la carta de franquícies, és a dir, d'una banda Joan Saltó, rector de Rocallaura i Belltall, que va veure l'original del qual féu la seva còpia el 18 de febrer de 1297, i d'altra banda, el notari de Montblanc Pere Pomet, que féu el trasllat de la còpia confeccionada per Joan Saltó, el 4 de maig de 1317. En cap dels dits trasllats hi trobem la signatura de ningú de la família Cervera, la qual cosa en confirma que certament en aquesta concessió els senyors eminents no hi participaren en res. Llavors, ¿com podriem explicar-nos les donacions ulteriors i molt properes de Guillem de Guardiola a favor de Serè de Montpalau? Una hipòtesi podria ésser que quan Serè donà les fran-

48. Vegeu la transcripció amb les seves variants a l'Apèndix, doc. 3. Miret i Sans esmenta la carta de franquícia però no indica la seva localització ni en fa tampoc cap mena d'estudi (vegeu J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 282).

49. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 200.

50. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàg. 201.

quícies devia tenir, potser tan sols de paraula, aquells drets que dies després foren confirmats pel Cervera mitjançant l'instrument públic confeccionat pel notari Bernat de Tàrraga, tenint així per escrit, aquella força legal que Serè tenia tan sols de viva veu. Aquesta hipòtesi salvaria, en part, el problema que planteja la concessió de franquícies sense que en ella hi hagi cap referència al lloament dels senyors alodials.

D'altra banda, resta també oberta una altra qüestió que cal subratllar. Era, ens preguntem, necessari, des del punt de vista jurídic, que les esmentades franquícies fossin donades pels senyors eminents, en el nostre cas pels Cervera, o que les lloessin, o pel contrari, el complicat sistema feudal donava un cert poder dispositiu a Serè per tal de poder atorgar aquesta mena de concessions? O senzillament, aquests privilegis, pel fet de no haver estat concedits pels Cervera, no tingueren mai cap força legal i, per tant, no foren acceptats pels senyors, ja que no varen signar el document que els fixava i que creien fruit d'una extralimitació i d'un abús del seu vassall?

Potser la resposta més lògica a totes aquestes interrogacions l'hem de cercar en un document indatat, que hom conserva també a la carpeta de l'Espluga de Francolí, i que recull les declaracions de set persones que són preguntades sobre l'actuació de Serè en el castell de Belltall i també sobre les relacions feudals que unien Serè amb el seu senyor Guillem⁵¹.

Cinc dels interpellats possiblement habitaven a Belltall —Guillem de Capestany, Bernat Oliver, Pere de Salavinera i Guillem de Genera—, mentre que dels dos restants hom precisa llur residència forània —Pere Vives, dels Omells, i Guillem Vives, de Sant Martí—.

Les seves declaracions ens assabenten que Serè posseïa i tenia com a cosa pròpia el castell de Belltall des de quatre i set anys abans de la interrogació, segons Pere Vives i Guillem Vives, respectivament, i, segons declara Guillem de Capestany, des del temps en què vivia encara la mare de Serè; a més, que actuava com a senyor eminent —«ut dominum potentissimum»— damunt tots els habitants del lloc als quals exigia tòltes i forces, obligant-los fins i tot a anar militarment contra Montblanc.

Acceptant, doncs, la vericitat dels testimonis, hem de pensar que aquestes extorsions i abusos de poder per part de Serè degueren pro-

51. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 167. Vegeu la transcripció al nostre Apèndix, doc. 2.

vocar l'enuig del seu senyor i possiblement la crida a casa seva del vassall per tal de reptar-lo, crida que, per altra banda, no degué ésser escoltada per Serè, ja que els declarants manifesten que Guillem hagué de presentar-se personalment a Belltall, on davant de la porta del castell va «acuïndar» el seu vassall, trencant, per tant, l'amistat feudal que els unia. Serè, tanmateix, va fer molt poc cas de l'actitud del seu senyor, puix que ni li va obrir les portes del castell per tal de donar-li la potestat, ni tampoc el convidà a la seva taula. En efecte, l'últim interrogat, que devia ser present quan això succeí, testifica que quan senyor i vassall es declararen enemics, Guillem de Guardiolada i els seus acompanyants degueren restar davant del castell, on menjaren gallines a l'ast.

Tenint present, doncs, el marc en el qual es desenvolupaven les relacions de senyor i vassall, la intenció de Serè en concedir les franquícies degué tenir un mòbil molt concret; la seva concessió podria respondre a motius exclusivament polítics, és a dir, Serè exonerant els seus homes de part de les enutjoses prestacions a les quals estaven obligats i afavorint-los amb privilegis, havia d'obtenir, en compensació, la fidelitat i l'adhesió dels habitants de Belltall, els quals veuri en Serè un senyor generós i benevolent. Recolzat així en els seus vassalls, la situació del feudatari es feia més estable i assumia una nova força en cas d'arribar a un enfrontament bèl·lic amb el Guardiolada.

En conseqüència, el trencament de l'amistat entre senyor i vassall podia estar relacionada amb l'atorgament de la carta de franquícies i també amb les ulteriors concessions de Guillem a favor de Serè. No fora arriscat, per tant, de pensar que aquests tres fets haguessin succeït pels volts del mes de novembre de 1227. En primer lloc, l'actuació del Guardiolada per tal de posar fi a l'autonomia de Serè, que provocà la ruptura entre senyor i vassall; el dia 19 la posició de força de Serè en concedir les franquícies, i deu dies després, com a fruit d'haver arribat a les paus, el reconeixement per part del senyor del drets del vassall damunt de Belltall, drets que naturalment degueren ésser ampliat, i com a contrapartida, la declaració per part de Serè d'homeniu i vassall del Guardiolada, amb el reconeixement de l'obligació de lliurar-li la potestat del castell dins el termini de deu dies, acompanyada de la promesa de fidelitat.

Cap referència, però, a la concessió de franquícies a l'última conveniència esmentada, perquè naturalment allò que es tractava no eren les relacions dels habitants de Belltall i la senyoria sinó tan

sols els drets del vassall i del senyor. Malgrat això, és versemblant de suposar que l'ocasió degué ésser aprofitada pels homes del lloc a fi d'obtenir dels senyors eminents la confirmació d'aquell privilegi concedit en circumstàncies especials per part de Serè. Hom no hauria d'estranyar, d'altra banda, la negativa de Guillem a la possible petició feta pels habitants del lloc, sobretot si pensem que precisament llur posició en favor de Serè degué determinar que el senyor transigís amb el seu vassall. Aquest, per altra banda, ja no necessitava llur ajuda, ja que la seva situació havia canviat radicalment: havia guanyat de categoria i l'havia legalitzat. I fins i tot havia aconseguit l'eixamplament dels seus drets damunt els veïns, ja que a partir d'aquest moment Serè percebria les töltes, forces, quèsties, ademprius, batudes, joves i tragins. Per tant, li hauria d'interessar més que la concessió que els havia fet fos considerada illegal pel Cervera, defugint qualsevol pressió damunt de Guillem perquè la ratifiqués.

Finalment, el poble tenia ja el seu privilegi, el qual havia estat redactat pel notari del lloc donant-li validesa pública, i firmat per Serè, la seva dona i llurs fills. Serè representava, a la llarga, el senyor més directe, el de cada dia, que vivia al mateix lloc que ells i amb qui realment havien de tractar. Per als homes de Belltall, doncs, totes aquelles concessions, malgrat els condicionants que les motivaren i els defectes formals que podien patir, tenien plena validesa, com bé ho prova el fet que en anys posteriors en fossin redactats dos trasllats autèntics.

4. ANÀLISI INTERNA DE LA CARTA DE FRANQUÍCIES

El document que presentem pot ésser inclòs, des del punt de vista jurídic, en el grup que el professor Font i Rius qualifica de «cartes de franquicia»⁵², les quals, segons el dit autor, els privilegis que ofereixen als pobladors d'un determinat lloc «tenen el propòsit evident d'atreure nous moradors, o d'estimular el seu increment o d'atendre les aspiracions del veïnat»⁵³. No sabem apuntar quin d'aquests tres mòbils originà l'atorgament de la nostra carta, però no ens sembla arriscat pensar que tots aquests tres factors influïren en la concessió: és a dir, creiem ben possible que les franquícies concedides per Serè tinguessin, d'una banda, una finalitat repobladora encaminada a cridar

52. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, op. cit., I, pàgs. XXVI-XXVII.

53. *Ibidem*, pàg. XXVI.

nous pobladors a Belltall, esperonats per les exaccions que hom els oferia. D'altra banda, veiem també en aquesta concessió un interès econòmic que ens és ben palès en els privilegis dirigits d'una manera molt especial als marxants —són les normes que fan referència als vianants, a la manera que hom ha de servir el seu haver, en numerari o en béns—. I en tercer lloc, pot tenir validesa pensar que la concessió de la carta de franquícies hagués estat determinada per les aspiracions promocionals dels veïns, entre els quals degueren destacar ben aviat els més inquiets i conscients de llur situació, englobats possiblement en el concepte de «probi homines» del document, els quals degueren exigir en un determinat moment l'exoneració i la fixació per escrit de les obligacions opressives i vexatòries que pesaven damunt d'ells i que ja de temps havien estat eliminades a poblacions veïnes com era el cas de l'Espluga de Francolí, mitjançant les franquícies concedides pels Cervera el 1171 ⁵⁴, o com Sarreal mitjançant la carta de franquícia atorgada pel rei Alfons el 1180 ⁵⁵.

El deslliurament, doncs, d'aquestes impositcions senyorials implicava un millorament jurídic dels habitants i també un progrés social i econòmic per als veïns. El poble, deslligat dels excessius vincles senyorials, havia de créixer amb una major eficàcia i també havia d'oferir més atractiu per als nous pobladors. En efecte, la concessió de franquícies no era feta tan sols als habitants presents, sino també i perpètuament als esdevenidors, i a més, a tots aquells que, per qualsevulla circumstància, es trobessin dins la vila o terme de Belltall.

Moltes i molt diverses eren les prestacions que gravaven els pagesos que conreaven les terres sota la senyoria d'un noble, monestir o orde religiós ⁵⁶. Fer una anàlisi completa d'aquestes prestacions surt fora dels límits marcats al present treball. Amb tot, però, el document que analitzem mereix una reflexió sobre les exempcions atorgades per Serè.

Hem de notar, en primer lloc, que Serè enfrancheix els habitants

54. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 423 C. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, op. cit., pàgs. 304-305; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, op. cit., I, pàgs. 202-203. Vegeu també A. ALTISENT, *Un poble*, op. cit., pàgs. 153-156.

55. A.C.A., C., Pergami d'Alfons I, n.º 298. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población*, op. cit., I, pàgs. 222-223. Vegeu J. M. SANS I TRAVÉ, *Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal*, «Boletín Arqueológico de Tarragona» fasc. 121-128 (1973-74) pàgs. 51-60.

56. Vegeu Eduardo de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, en *Obras Completas*, II, Madrid, 1955, pàgs. 35-323.

de Belltall de tres dels sis anomenats «mals ussos»⁵⁷; de l'exòrquia, de l'intèstia i de la cugúcia. Dels altres tres restants, és a dir, la remença, la firma de spoli, no en fa cap menció la carta de franquícies; probablement i, com va fer notar l'Hinojosa en afirmar que no en totes les regions tenien igual vigència els sis mals usos⁵⁸, aquests tres últims no degueren existir en aquest indret de la Catalunya Nova. D'altra banda, hem de tenir en compte que les característiques peculiars determinades per la reconquesta d'aquestes comarques fixaren un sistema de repoblament distint d'aquell que s'esdevingué a la Catalunya Vella⁵⁹, sistema que en certa manera diferencià també la situació jurídica dels seus habitants. D'altra banda, unes condicions de vida, jurídiques, socials i econòmiques determinades, feren possible el trasllat de contingents humans de les terres del nord-est, gràvides d'un bon potencial demogràfic, vers les comarques del sud-oest, tot just reconquerides als sarraïns, i en la seva major part ermes i insegures. La dificultat de vida, per tant, havia d'ésser garantida amb unes condicions especials d'afavoriment i privilegi. Per aquest motiu, no ens ha d'estranyar que ben aviat, cap a l'últim terç del segle XII, ens trobem amb les concessions de franquícies als pobladors de l'Esplugu de Francoli o Sarreal⁶⁰.

Pels privilegis concedits per Serè, els habitants de Belltall restaven eximits de l'exòrquia, dret pel qual el senyor prenia una part dels béns del pagès mort sense descendència⁶¹, de l'intèstia, per la qual el senyor es quedava amb una tercera part dels béns del pagès mort sense haver fet testament, en cas que deixés cònjuge o fills, i amb la meitat si no en restaven⁶², i de la cugúcia. Quant a aquest mal ús, la nostra carta de franquícia ofereix matisos especials: el pagès era exonerat de la pena econòmica en cas que la seva dona fos atrapada en delicte d'adulteri, i que fixava que la meitat dels béns de la dona passessin a propietat del senyor⁶³, però establia una sanció moral, menada a garantir l'ordre i moderació de vida, i consistent en exposar a la vergonya pública els adúlter, tant l'home com la dona,

57. Vegeu Wladimiro PISKORSKI, *El problema de la significación y del origen de los seis «malos usos» en Cataluña*. Traducción directa del ruso por Julia Rodríguez Danilevsky, Barcelona, 1929; també E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 199-230.

58. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàg. 200.

59. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 202-203.

60. Vegeu notes n.º 54 i 55.

61. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 220-223.

62. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 220-223.

63. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 223-225.

fent-los passejar despullats pels carrers de la població; «sine aliqua remissione currere cugatur tam masculus quam femina»⁶⁴.

A més dels esmentats típics mals usos, la carta de franquícia alliberava també els dits moradors d'altres prestacions ben corrents i que gravaven freqüentment les propietats i els habitants de lloc de senyoriu. Es tracta del terç de les vendes de finques rústiques o urbanes, és a dir, la quantitat de diners que el senyor percebia, en concepte de laudemí, damunt l'import que obtenia un habitant del lloc per haver alienat una propietat situada dins el terme del senyoriu, i que generalment representava una tercera part del preu⁶⁵. Per últim, hom els eximia també de la servitud dita «d'espallles de bous, vaques, bedells i cèrvols», per la qual el senyor tenia dret a rebre una espallla dels dits animals que eren sacrificats o caçats⁶⁶.

Les característiques més remarcables que ofereix la carta de franquícia de Belltall són, d'una banda, el fet d'incloure en els esmentats privilegis no tan sols els habitants del dit castell sinó també totes aquelles persones que accidentalment es trobessin dins la vila o el seu terme; i d'altra banda, el paper important que hom reserva als «prohoms» de Belltall. En efecte, Serè i els seus concedeixen seguretat de pas als vianants com també a llurs diners i béns, i àdhuc els donen certes i interessants garanties: és a dir, hom estableix que si algú, no veí de Belltall, morís en la dita vila o terme, els seus béns i tot el seu haver fossin recollits pels prohoms de la vila que els havien de servir durant un any, un mes i un dia a fi de lliurar-los als hereus del finat; en cas, però, que ningú no reclamés ni demostrés tenir dret sobre els esmentats béns, els prohoms, segons els seu bon parer, els haurien de dispensar pietosament en favor de l'ànima del difunt⁶⁷.

J. M.ª SANS TRAVÉ

64. Semblant pena moral trobem a la carta de franquícies de Sarreal, en la qual és ordenat el passeig vergonyós per als adúlter: «...non requiramus nec cucucias nisi quod ille excoguzator currat per villam sicut mos est istius patrie, et non sustineant alium dampnum vel penam propter cucuciam ...» (A.C.A., C., Perg. 298 d'Alfons I). Vegeu J. M. SANS i TRAVÉ, *Precedents històrics*, op. cit., pp. 57-59. També amb iguals termes s'expressa la norma fixada pels Costums de Lleida, que mana que els adúlter corrin despullats i fuetejats per totes les places de la ciutat: «Si quis fuerit cum uxore alterius in adulterio deprehensus currant ambo vir et femina per omnes plateas civitatis llerde nudi et verberati, nec aliud dampnum inde sustineant pecunie vel honoris» (Vegeu PILAR LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, *Costumbres de Lérida*, Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho, Barcelona, 1946, p. 22).

65. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàgs. 148-149.

66. E. de HINOJOSA, *El régimen señorial*, op. cit., II, pàg. 125.

67. Malgrat l'originalitat de les normes de la carta de franquícia de Belltall a aquest indret de Catalunya, no són però disposicions noves en aquests tipus de con-

cessions ja que semblants clàusules hom recull a les cartes de franquícies de Sant Feliu de Guixols, Sant Llorenç de Salançà i Salses, anteriors cronològicament a la nostra, i a la de Clarà, donada uns anys més tard que la de Belltall.

Malgrat tot, la normativa d'aquestes concessions ofereix certes diferències que ens presenten la carta de franquícies de Belltall en un grau superior d'evolució jurídica. Fem-ne una breu comparació.

Així, a la carta de Sant Feliu de Guixols donada el primer de juny de 1181 (vegeu J. M. FONT, *Cartas de población, op. cit.*, I, pp. 225-227, doc. 163), l'abat de Sant Feliu concedia als habitants del lloc que si algú moria intestat, els seus béns serien respectats pel senyor, i a més que «amb consell i segons semblés als prohoms de la vila i del senyor, els dits béns havien d'ésser donats als hereus segons preferència de parentiu o consaguinitat». Igual norma hom fixava per als eixorcs. Podem veure en aquests casos, doncs, una intervenció de l'element popular en els afers jurídics del lloc, si bé la dita intervenció va lligada sempre al consell del senyor, en aquest cas, l'abat de Sant Feliu.

Però més semblança encara té la nostra carta amb la de Salses, donada per Pere I el 21 de febrer de 1212 (vegeu J. M. FONT, *Cartas de población, op. cit.*, I, pp. 330-333, doc. 237). El rei concedeix als habitants de Salses que si algú moria intestat, els béns del difunt siguin heretats pels seus parents, i en cas que no n'hi hagués, que els prohoms els divideixin i donin en favor de l'ànima del difunt, segons els sembli millor. I més encara, estableix que si un mercader o «viator» de pas, morís a la dita vila, els béns havien d'ésser tornats als seus parents, i en cas d'inexistència d'aquests, els dits prohoms els hauran de servir durant un any complet, passat el qual i sense haver comparat ni hereu ni parents, passarien a voluntat del monarca. Semblants disposicions trobem també a la concessió de franquícies feta pel dit rei el dia següent dels mateixos mes i any als habitants de Sant Llorenç de Salançà (vegeu J. M. FONT, *Cartas de población, op. cit.*, I, pàg. 333-336, doc. 238), on hom mana que si un marxant morís a la dita vila havent fet testament que sigui aquest vàlid, i en cas contrari que els seus béns fossin posats en mans de tres prohoms de la vila els quals els servarien durant un any sencer a fi d'ésser lliurats als seus parents fins a quart grau. Però si en manquessin hom fixava que dels béns fossin fetes tres parts, una «pro anima» del difunt, que hauria d'ésser distribuïda pel batlle reial amb el consell de tres homes de la vila, la segona per al monarca i els seus successors, i la tercera als parents del finat fins al setè grau, i en mancança d'aquests hauria de revertir també aquesta tercera part al rei. Molt semblant a les dues cartes esmentades és la de Clarà concedida pel comte Nunyo Sanç el 12 de desembre de 1233 (vegeu J. M. FONT, *Cartas de población, op. cit.*, I, pàg. 374-376, doc. 261). En efecte, hom fixava que si un marxant o estranger moria a la vila intestat, que els seus béns revertissin als seus parents i en cas que manquessin aquests, el batlle encomanaria l'esmentat haver a dos prohoms de la vila els quals el guardarien per un any complet a fi de lliurar-los als hereus; si aquests no hi fossin, els béns haurien d'estar a la voluntat del comte i dels seus successors.

Pel que fa, doncs, a Belltall, ens és ben palès el reconeixement de fet d'una incipient organització municipal en el sentit que trobem la intervenció dels prohoms —és a dir, els veïns més importants— en la guarda i distribució dels béns d'aquells viants que morissin dins la vila i terme. A més hem de remarcar que en aquest afer hi resta totalment marginat el senyor.

APÉNDIX DOCUMENTAL

1

1079, novembre, 18

Hug Dalmau i Adalen donen en feu el puig del Tallat a Mir Oromir i Englesia, i a més Belltall en alou.

Arxiu Històric Nacional, Madrid, Clergat, Pergamins, Carpeta 1993, n.º 11.

Facta convenientia ex me Ugo Dalmad et coniux mea Adalaz. Donatores sumus vobis Miro Eromiro et coniugi tue Englesiea per hanc scripturam donacionis donamus vobis ipso pug de Taiad, cum suis terminis per fevo et cum suis decimis totis et ipsam medietatem de decimis et de quadras qui sunt in suo termine, cum ipsis estachamentis et mandatum et districtum e seniorium in tali conventu quomodo abetis in Aguilaro per nos seniores, cum medietate de ipsis placitis et de rexiones et de serviciis et de totis exitas qui sunt et in antea Deus dederit. Et istas decimas fiant divisas per medietate et teneatis medietatem in dominico et aliam medietatem stabiliatis vos cum uno milite vel cum militibus ad nostrum laudamentum ut sint vestroque sine ullo ingenio a te Mir Eromir et de Englesia. Ed donamus vobis Beltai per vestrum alaudium. Et donamus vobis ad Taiatum alaudium tantum ad parilios III de bous. Et per istam donationem et comendationem ut adiuvetis ad defendere contra cunctos homines vel feminas quomodo homo debet facere ad suum meliorem seniore. Et ego Ug Dalmad et Adalen convenimus vobis ut bene basteschamus et condergemus sine enganio et quando fuerit factum servate vos vel vestrum militem ad vos seniores. Et ego Eromir convenio ad vos ut serviat ad laudamentum bonis hominibus. Et advenit nobis per aprisionem et per donationem de nostro seniore chomite Raimundo Berengario, de Adalmus chomitissa. Quod si nos donatores aut allusque homo vel femina qui contra hanc conveniencia donacionis venerit ad irrumpendum non hoc valeat vindicare, sed componat aut componamus vobis prenotata omnia in triplo cum omne sua melioratione, et in antea ista donacione firma permaneat modo vel omni tempore.

Facta est ist convenientia XIII kalendas decembris anno XX regis Philippo regnante.

Sig+num Ugone Dalmacii. Sig+num Adalen, nos qui istam convenienciam iussimus scribere et manibus propriis libenter firmavimus et aliis firmare rogavimus. Sig+num Guillelmi Guifredi. Sig+num Raimundo Fulcho. Sig+num Bernardus Fulchoni. Sig+num Raimundi Guillelmi. Sig+num Mirone Vitalis. Nos sumus testes visores et auditores.

Petrus subdiachoni qui hoc scripsit die et anno (signum) quod supra.

Petrus sacerdos hoc translatum fideliter transtulit et hoc signum (signum) fecit.

2

[Sense datació]

Declaracions fetes per set homes interrogats sobre les relacions feudals entre Guillem de Guardiola i el seu vassall Serè de Montpalau.

A.C.A., O.M., Gran Priorat, Secció 1.ª, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 167.

G. de Capestain, pro teste iuratus, dixit quod ego vidit et audivit quod Serenus

habebat et tenebat per suum castrum de Beltail, et misit nos in illam amiciciam hominum. Et dixit quod Guillelmus de Sa Guardia acuindavit Serenum. Et Serenus dixit quod faceret ei ius.

Interrogatus qualiter sciebat quod Serenus haberet castrum de Beltail per suum, dixit quod Serenus faciebat voluntatem suam de hominibus castri, et quod duxit eos apud Montemalbam.

Interrogatus quo modo sciebat quod Guillelmus de Sa Guardia acuindasset Serenum dixit quod ipse erat presens quando eum acuindavit ante portam castri de Beltail.

Interrogatus de tempore quando Guillelmus de Sa Guardia acuindavit Serenum quando amicicia fuit fracta et interrogatus per quot annos vidit habere et tenere dictum castrum de Beltail Sereno, dixit quod semper cum matre sua.

Interrogatus si sciebat aliquid pro alia parte dixit non, et si volebat plus dicere, dixit idem non.

Bernardus Olivarii, pro teste iuratus, dixit idem quod primus preter hoc quod non dixit per quot annos tenuit castrum Serenus.

Vitalis, pro teste iuratus, dixit idem quod secundus.

Petrus de Salavinera, pro teste iuratus, dixit idem quod Bernardus Olivarii.

Petrus Vivas qui manet in Olmels, iuratus dixit pro teste quod vidit quod Serenus faciebat tollas et forsas hominibus et feminas qui manent in castro de Beltail, et dominum potentissimum.

Interrogatus de tempore dixit IIII anni sunt quod hoc vidit.

Interrogatus si volebat plus dicere, dixit non.

Guillelmus Vivas qui manet ad Sanctum Martinum, iuratus dixit pro teste idem, sed de tempore dixit quod septem annis haberet.

G. de Genera, pro teste sine sacramento, dixit quod vidit et audivit quod Serenus coindavit G. de Sa Guardia ad Beltail et intus de Beltail, et manducavit ibi G. de Sa Guardia et ego cum illo gallinas in aste.

3

1227, novembre, 19

Carta de franquicies atorgada per Serè i la seva muller Guillelma, juntament amb els seus fills Pere Bertran i Sibilla, als habitants de Belltall. Els eximeixen d'exòrquia, intèstia, cugúcia i del terç de vendes rústiques i urbanes; estableixen també lleis de protecció especial per als marxants que passin pel dit lloc.

A.C.A., O.M., Gran Priorat, Secció 1.^a, Pergamins de l'Espluga de Francolí, n.º 392, A i B.

Hoc est translatum bene et fideliter ^a factum XII kalendas marci, anno Domini MCCXC sexto a quodam ^b instrumento originali ^c cuius series ^d tale ^e est: Notum sit cunctis quod ego Serenus, miles, et uxor mea Guillelma et filie mee ^f Sibilia, et filius noster Petrus Bertran, per nos et per omnes nostros donamus, diffinimus ^g, cedimus et concedimus mera liberalitate nunc et imperpetuum vobis omnibus hominibus de Beltayl tamquam bene meritis qui nunc estis et in antea futuri, tam hominibus quam feminis, habitantibus sive habitaturis intus et extra, omne exorquium et tercium de vendicione ^h honorum, tam rusticorum quam urbanorum, et omne intestium ⁱ et omnem servitutem spatularum bovorum, vacarum et vitulorum et cervorum, et omnes cucucias et omne hoc quod propter cucucias ^j exigere aliquatenus possemus,

gratis vel vi, tam extra villam quam intus, hoc excepto quod si aliquis captus fuerit in maleficio cucucie vel in ipso facto in villa vel extra, sine aliqua remissione currere cogatur tam masculus quam femina. Omnia utique predicta et singula irrevocabiliter concedimus, cedimus et donamus indifferenter^k omnibus hominibus castri predicti. Item eandem franquitatem concedimus, donamus omni transeunti tam in villa quam extra, ut securus veniat quicumque vel quecumque fuerit, transeat per terminos dicti castri cum omni pecunia sua vel aliena et aliis omnibus rebus, ita tamen ut si aliquis extraneus transiet per castrum vel terminos et descenderet ut probi homines dicti castri accipiant omnia bona sua quecumque fuerint et servant per annum et per unum mensem et per unum diem, et si aliquis proximus appareat predicta pecunia sibi tradatur ita ut ex ea omnimodo suam voluntatem facere possit et portare secum omni occasione remota. Sin autem nemo proximus apparuerit pecunia illius decedentis secundum opinionem bonorum virorum misericorditer dividatur pro anima defuncti^l. Omnia predicta et singula iuravit Serenus et uxor sua Guillelma super sancta IIII Dei evangelia corporaliter tacta, promitens^m sub eodem sacramento se numquam in aliquo contraventuri in pena animarum et corporum suorum et in exhereditationeⁿ filiorum et filiarum si in aliquo predictorum temptarent venire.

Actum est hoc XIII kalendas decembris, anno Domini MCCXXVII.

Sig+num Sereni. Sig+num Guillelme, eius coniugis. Sig+num Sibilie. Sig+num Petri^o Bertran. Sig+num Geralde. Sig+num Berengariee: hee sunt filie nostre et filius, qui hoc iussimus scribere et firmavimus testibusque firmare rogavimus.

Sig+num magistri A. de Rosset. Sig+num de Castronovo. Sig+num Guillelmi de Castronovo. Sig+num Burdo de Altaripa^p. Sig+num Petri Rubeo. Sig+num Iuliani. Sig+num Laurenci^q. Sig+num Bovet, parochianis ecclesie Beltayl et testes huius rei.

Bernardus Berengarii, presbiter capellani ecclesie Rochalaure et Beltayl, qui hoc scripsit et hoc signum (signum) impressit die annoque prefato.

Ego Iohannes Salto, notarius et rector ecclesiarum Rochalaure et Beltayl, hoc translatum scripsi et cum originale fideliter comprobavi et meum (signum) feci^r.

a. En la còpia B, després de *fideliter* fins a *sexto*, s'hi llegeix *sumptum sive translaturum*.

b. En la còpia B, s'hi afegeix *publico*.

c. En la còpia B, s'omiteix.

d. En la còpia B, s'hi llegeix *tenor* en lloc de *series*.

e. En la còpia B, s'hi llegeix *talis* en lloc de *tale*.

f. En la còpia B, s'hi llegeix *nostre* en lloc de *mee*.

g. *difinimus*, en la còpia B.

h. *vindicione*, en la còpia B.

i. *et omne intestium*, és omès en la còpia A.

j. *cuquucias*, en la còpia B.

k. *indiferenter*, en la còpia B.

l. *deffuncti*, en la còpia B.

m. *promitentes*, en la còpia B.

n. *exehreditacione*, en la còpia B.

o. *Pere*, en la còpia B.

p. *Altarippa*, en la còpia B.

q. *Laurencii*, en la còpia B.

r. *Signum Petri Pomete, notarii publici Montisalbi pro venerabili Raimundo de Podiolo, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc translaturum cum suo originali fideliter comprobatur scribi fecit et clausit IIII nonas madii anno Domini MCCCXVII, cum raso et emendato in decima linea ubi dicitur tacta promiten.*, en la còpia B.

